

CONSTITUTIONAL CRITERIA FOR THE RESTRICTION OF HUMAN RIGHTS IN THE CONTEXT OF WAR IN UKRAINE: EXPERIENCE OF THE EUROPEAN UNION MEMBER STATES

КОНСТИТУЦІЙНІ КРИТЕРІЇ ОБМЕЖЕННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ В УМОВАХ ВІЙНИ В УКРАЇНІ: ДОСВІД КРАЇН ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

Iryna Zvozdetska¹

DOI: <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-354-5-8>

Обмеження прав і свобод людини часто обумовлюється різними чинниками, переважно політико-правовими, що мають певні цілі. До обставин, при настанні яких можуть запроваджуватися обмеження прав людини в юридичній науці відносять надзвичайні стани. Зокрема, це такі: лихо або інші загрози (пожежі, повені, голод, землетруси, сильні епідемії чи епізоотії, війна). Так, наприклад, після недавніх подій, що відбулися в Україні, а саме війна з боку Російської Федерації з лютого 2022 року Уряд ухвалив рішення оголосити воєнний стан. У зв'язку із введенням в Україні воєнного стану тимчасово, на період дії правового режиму воєнного стану, можуть обмежуватися конституційні права і свободи людини і громадянина, передбачені статтями 30–34, 38, 39, 41–44, 53 Конституції України [1], а також вводиться тимчасові обмеження прав і законних інтересів юридичних осіб в межах та обсязі, що необхідні для забезпечення можливості запровадження та здійснення заходів правового режиму воєнного стану, які передбачені частиною першою статті 8 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» (пункт 3 Указу Президента України від 24 лютого 2022 року № 64 «Про введення воєнного стану в Україні») [2]. Подібна ситуація з останніми подіями в Ізраїлі. Такий режим суворо обмежує основні права та свободи людини, особливо свободу руху.

Поруч із обмеженнями прав і свободи, які поширюються на все населення держави, конституції деяких держав іноді закріплюють персональне позбавлення прав і свобод як санкцію за зловживання ними. Наприклад, ст. 18 Основного закону Республіки Німеччина гласить: «громадяни, які зловживають свободою вираження думок, особливо свободою думки, свободою викладання, свободою зборів, свободою

¹ Separated structural subdivision “Applied College of Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University”, Ukraine

об'єднання, таємниці листування, поштових чи телеграфних повідомлень, власністю чи правом притулку, проти вільного демократичного устрою, позбавляється цих основних прав». Також слід зазначити, що у конституціях часто передбачається можливість тимчасового обмеження деяких прав і свобод за надзвичайних обставин (війна, стихійні лиха тощо).

Основною причиною обмеження прав і свобод громадян є виникнення надзвичайної ситуації. У різних нормативно-правових актах низки країн можуть бути використані такі терміни, як «виключна ситуація», «екстремальна ситуація» тощо. Наприклад, закони Великобританії про захист королівства, відомі ще дорадянському військовому праву як Дора і нова Дора, підставою запровадження надзвичайного стану називали виняткові обставини. Цей термін увійшов у вжиток під час Першої світової війни саме як юридичне поняття та означав «такий непередбачений збіг або поєднання обставин, яке вимагає негайної діяльності чи рятувальних засобів». Подібні проблеми можуть виникнути через війни, загрози агресії, збройного повстання, сепаратистських рухів, масових рухів, а також через інші обставини, що загрожують суверенітету та існуванню держави. Таким чином, у зарубіжних країн основним критерієм запровадження обмеження конституційного права є законність.

Конституційне право України, і у зарубіжних країнах, встановлює можливість обмеження правами людини у надзвичайних ситуаціях. Рішення про запровадження режиму надзвичайної ситуації приймається компетентними органами держави, отже, їм належить право визначати, які права людини будуть можуть бути обмежені в конкретному випадку і до якої міри. Конституція України делегує ці повноваження Президенту України. Згідно Конституції України до екстраординарних ситуацій, у яких можливі такі обмеження прав людини, які не допустимі за нормального перебігу суспільного життя, відносять стан війни та надзвичайну ситуацію. При порівняльно-правовому аналізі деяких нормативно-правових актів країн Євросоюзу можна сказати, що є різні надзвичайні державно-правові режими щодо обмеження прав та свобод людини. Наприклад, надзвичайний стан у Данії, Угорщині; облогове становище в Іспанії, Греції та Португалії; стан війни в Італії та Франції; стан напруженості та стан оборони у Німеччині; ситуація загрози та виняткове становище в Іспанії; військовий стан у Великій Британії; стан небезпеки війни у Швеції та ін.

У Європейській конвенції про захист прав людини та основних свобод закріплено, що цей документ є основним міжнародним договором у сфері захисту прав і свободи людини, а ст. 15 про надзвичайне положення встановлює обмеження, спрямовані на запобігання зловживанню державами своїми повноваженнями [3]. Так, наприклад, в умовах

надзвичайного стану Нідерланди можуть призупинити основні права особистості, встановлені Конституцією: право вільно сповідувати свою релігію чи право на релігійні переконання, якщо воно реалізується не спеціально відведених приміщеннях; право на вільне поширення своїх поглядів; право на проведення зборів та демонстрацій; право на недоторканність житла; таємниця листування, телефонних та телеграфних повідомлень; право на розгляд правопорушень та винесення вироку, що передбачає позбавлення волі, лише судом тощо.

Конституцією Фінляндії передбачено можливість обмеження прав людини в умовах надзвичайного стану, але конкретний перелік прав встановлений спеціальним нормативно-правовим актом.

У Португалії, так само як і в Україні, запровадження надзвичайного стану Конституцією закріплено такі права людини, які не підлягають обмеженню. Так, згідно з п. 6 ст. 19 Конституції Португальської Республіки 1976 р. «запровадження надзвичайного стану в жодному разі не може зачіпати право на життя, на особисту недоторканність, на громадянство, і навіть заборона на встановлення зворотної сили кримінального закону, право на захист підсудного і свободу совісті та віросповідання». Перелік прав, які держава має право обмежити, є відкритим [4].

Отож у конституційному праві держав Євросоюзу для опису таких екстрених ситуацій, у яких потрібні додаткові обмеження прав людини, використовуються різні терміни. На наш погляд, всі вони описують чи стан війни, включаючи реальну загрозу її виникнення, чи лихо, що створює загрозу суспільним інтересам (стихійне лихо, техногенна катастрофа або інший непередбачуваний стан, що має зазначений характер).

У разі оголошення війни чи надзвичайної ситуації обмеженням можуть підлягати ті права людини, які обмежувалися і досі можуть обмежуватися більше жорстко, ніж раніше. Наприклад, загальновідомий той факт, що у документах про права людини, які діють на європейському рівні, забороняється таке обмеження права на життя, як страта. Однак за умов війни запровадження такого обмеження не виключено. Право на інформацію, свободу слова та друку обмежується у мирний час існуванням державної чи іншої таємниці та необхідністю їхньої охорони. Тим не менш, під час війни та надзвичайної ситуації може виникнути необхідність обмеження передачі як через ЗМІ, так і приватними особами, іншої інформації, наприклад, для того, щоб уникнути паніки серед населення та забезпечити нормальне функціонування органів державної влади, органів місцевого самоврядування тощо. Слід зазначити, що запровадження обмежень прав людини у подібних ситуаціях може стати своєрідною гарантією захисту деяких прав, наприклад, права на життя,

обмеження права на свободу пересування у вигляді заборони на в'їзд у небезпечні зони у разі стихійних лих чи техногенних катастроф.

Як показує аналіз конституційного законодавства європейських країн, у разі виникнення екстраординарних ситуацій найчастіше підлягають обмеженню такі права, як: особиста недоторканність та недоторканність житла, свобода слова, право на інформацію, таємниця листування, свобода пересування та вибору місця проживання, свобода приватної власності. Залежно від положень конституції можуть підлягати обмеженням й інші права. Так, на підставі п. 6 ст. 12-а Основного закону ФРН може бути обмежена свобода припинити роботу за фахом чи залишити робоче місце.

Оскільки для європейських держав характерна концепція правової держави, то обмеження прав та свобод людини навіть у зазначених ситуаціях повинні також відповідати критеріям правомірності, наведеним вище. Безумовно, обмеженням підлягають лише ті права, які підлягають такому обмеженню відповідно до Конституції.

Отож, досліджуючи положення Конституції України, а також конституцій низки держав Євросоюзу можна дійти висновку, що конституційні обмеження прав людини у яких розглядаються як виняткові заходи конституційно-правового характеру, покликані захищати суспільні інтереси. При цьому вони у багатьох випадках мають винятковий характер, але загальним є правило, що «свобода одного індивіда закінчується там, де починається свобода іншого». Таким чином, закладаються критерії визначення правомірності конституційних обмежень прав людини, до яких насамперед можна віднести необхідність гарантувати рівні права та свободи всім фізичним особам, що знаходяться на території держави, а також необхідність дотримання та захисту інтересів суспільства та держави загалом.

Список використаних джерел:

1. Конституція України від 28 червня 1996 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>
2. Закон України «Про правовий режим воєнного стану» від 24 лютого 2022 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#n74>
3. Загальна декларація прав людини від 10.12.1948 № 995_015 / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text
4. Буханевич О. М. Зарубіжний досвід конституційно-правового регулювання обмеження прав людини в умовах надзвичайного та воєнного станів. URL: <http://visnyk.kh.ua/uk/article/zarubizhny-dosvid-konstitutsiyno-pravovogo-regulyuvan-nya-obmezheniya-prav-lyudini-v-umovakh-nadzvichaynogo-ta-voyennogo-staniv>